

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ**

***ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ ХХІ СТОЛІТТЯ
ОЧИМА МОЛОДІ***

**МАТЕРІАЛИ
V Міжвузівської студентської
наукової конференції**

20 травня 2021 року

Харків 2021

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова оргкомітету:

Прокопенко І. Ф. – радник ректора Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Члени оргкомітету:

Радченко Л. П. – професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, кандидат економічних наук, доцент

Сідельнікова І. В. – професор кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, кандидат економічних наук, доцент

Соляр В. В. – завідувач кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, кандидат економічних наук, доцент

Мельникова О. В. – доцент кафедри економічної теорії, фінансів і обліку Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, кандидат педагогічних наук, доцент

Зайцева П. О. – член Ради молодих учених ХНПУ імені Г.С.Сковороди, здобувач вищої освіти бакалаврського рівня 4 року навчання

*Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
(протокол №5 від 11 травня 2021 р.)*

Тенденції та перспективи розвитку економіки XXI століття очима молоді: матеріали V Міжвузівської студентської наукової конференції (20 травня 2021 р., м. Харків). – Харків: ХНПУ, 2021. – 173 с.

У збірці представлено матеріали V Міжвузівської студентської наукової конференції, присвяченої Дню науки. Дослідження учасників конференції розкривають актуальні проблеми економічної теорії та практики. Розглядаються питання формування сучасної національної економіки в умовах глобалізації, процеси інноваційного розвитку на мікро- та макрорівнях, аспекти оптимізації фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва, проблеми інституційно-правового забезпечення й управління розвитком підприємств, економічної освіти.

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за зміст публікацій несуть автори та їх наукові керівники.

Шаєв С. В. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	129
Мельников Б. О. РОЛЬ І МІСЦЕ ІНТЕРНЕТ-ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЖИТТЯ	132
Ахтирський Д. Ю. СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПРАЦІ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	137
Святенко Т. С. КОРПОРАТИВНЕ МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	144
Басюк М. М. РОЗВИТОК МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	148
Мясоєдов Я. Р. ПРОСУВАННЯ ОСВІТНІХ ОНЛАЙН-КУРСІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	152
Таран О. Г. КОЛЬОРОКОМУНІКАЦІЯ У РЕКЛАМІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	156
Дудкіна О. В. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ЯК РИТОРИКА В ПЕРІОД НАРОДЖЕННЯ НОВИХ ІДЕЙ	160
Зайцева П. О. ЕКОНОМІСТ У НОВУ ЕПОХУ АБО ЯК ЗОРІЄНТУВАТИСЯ У ПРОФЕСІЇ?	166

Дудкіна Олена Вячеславівна
ХНПУ імені Г.С. Сковороди, спеціальність «Економіка»,
1 рік навчання, 141-е група
Науковий керівник – к.е.н., доц., завідувач кафедри
економічної теорії, фінансів і обліку Соляр В.В.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ЯК РИТОРИКА В ПЕРІОД НАРОДЖЕННЯ НОВИХ ІДЕЙ

Наука, у тому числі економічна, насичена риторикою. Але цьому питанню не приділяється достатньої уваги і самі науковці часто не усвідомлюють це. Взаємопроникнення риторичних інтенцій в економіці свідчить про вихід економічної теорії із самоізоляції та розширення її методології. Економічна теорія не лише має власну риторичну, але разом з іншими гуманітарними науками сама потрапляє в область риторики. В рамках такого підходу у дослідженнях набувають значення ідеологічні установки, персональні якості учасників (етос), стиль викладу науковця, емоційний ряд (пафос), характер використовуваних метафор та інші риторичні прийоми, які переконують колеґ-економістів і суспільство в цілому. Разом з тим риторика – це не стільки спроба пояснити вдалі стратегії і прийоми переконання, скільки задати принципово новий погляд на економічні процеси або явища, а також на саму науку.

Викриваються риторичні прийоми у механізмі породження смислів (економічних термінів, понять, законів, закономірностей), використанні засобів доведення гіпотез (припущень) і переконання, впливу на аудиторію, доказовості висунутих ідей.

Риторична проблематика стала викликом, вибухом традиційних уявлень про методологію економічної науки. В середині 1980-х років одночасно виходять дві книги, що стали базою для подальшої розробки цього напрямку. Це «Риторика економічної теорії» Д. Мак-Клоскі і «Нова класична макроекономіка: бесіди з новими класиками і їх опонентами» А. Кламера [1-2]. В їх роботах, а також у тій частині робіт з риторики, де критиці піддається домінуюча в ортодоксії методологія з акцентом на об'єктивізм і тестування

гіпотез [3], підкреслюється значення для наукового пізнання, крім мови, тексту, (стилю) автора, (сприйняття) читача або слухача та інших факторів і параметрів риторики, всього її контексту. Це виявляється в тому, що не лише теорія реалізує себе в мові, а й сама практика економічної діяльності як така здійснюється людьми через слово і не може бути зрозуміла поза цим контекстом.

В цілому ті чи інші економічні постулати, ідеї, дослідження, концепції та отримані в них результати, які б вони не були продуктивними, відзначаються теоретичною та практичною цінністю за умови їх сприйняття, позитивної оцінки та схвалення завдяки риторичним прийомам їх донесення до наукової громадськості чи іншої зацікавленої в них аудиторії. За умови існування різних оціночних смислів слід зазначити, що останнім часом риторика набула зневажливого значення, хоча до XIX ст. розумілася як способи впливати на аудиторію за допомогою ретельної побудови мови; це – мистецтво говорити або писати переконливо [4, с. 28]. Тобто негативно-заряджена риторика, до якої особливо широко вдаються у виступах, розрахованих на обрану в якості об'єкта впливу цільову - недосвідчену або ж, навпаки, досить підготовлену - аудиторію, в тому числі академічну чи освітню, може спровокувати розходження думок в політичних чи економічних колах між ортодоксами та реформаторами, соціально-економічною реальністю та економічною ідеологією і політикою, класичною економічною теорією та її альтернативними моделями.

Наприкінці XX ст. все більше з'являється публікацій про кризу економічної теорії [5]. Перш за все, її пов'язували з нездатністю економістів вирішувати практичні завдання (особливо в країнах з перехідною економікою), відірваністю теорії від реального світу, з розчаруванням у позитивізмі, з нездатністю враховувати історичний і морально-етичний вимір, проблеми зовнішнього середовища і майбутніх поколінь. Представники риторичного підходу почали позначати стан кризи колишнього наукового економічного мислення умовним терміном «модернізм». На їхню думку, основна причина теоретичних і практичних невдач економістів пов'язана з орієнтацією на

застарілу техніку дослідження та філософію, яка не відповідає новим реаліям. Тому критика риторів наблизилася до нових течій економічної думки – австрійської школи політичної економії (представлення економіки як організму, що розвивається, а не механізму), інституціоналізму (розуміння економічних процесів в контексті суспільства, культури та історії, а не просте передбачення) та марксизму (виявлення і критика ідеологічного (переважно буржуазного) характеру економічної теорії) [6]. На противагу їм з'являються та поширюються інші ідеї, що не мають достатнього емпіричного підтвердження – наукові позиції А.Сміта, Дж.М. Кейнса, М. Фрідмена та ін. провідних економістів, економічна теорія стає самодостатньою дисципліною.

Адам Сміт, професор моральної філософії Університету Глазго, систематизує уявлення про причини багатства суспільства, керуючись при цьому ньютонівською картиною світу. Людина - це, перш за все індивід, атом; економіка - така ж рівноважна машина, як годинниковий механізм, в рівновагу її призводить потойбічна сила – «невидима рука ринку». До ХХ в. економічна теорія все більше стає наукою про поведінку людини (Джевонс, Менгер, Роббінс). Відбувається подальша боротьба за звільнення економічної теорії від нормативних елементів: цінностей, політичних інтересів. Досить згадати М. Фрідмена, П. Самуельсона, Т. Купманса, які фактично розробили в аксіомах і моделях каркас сучасної економічної теорії і заклали його в основу сучасних підручників.

Виходячи з безмежності потреб людини та обмеженості ресурсів, головною для економічної теорії стає проблема оптимального вибору серед різних альтернатив. Сама наявність можливості вибору визначає на сьогоднішній день кордон застосовності економічної теорії. Принцип максимізації, використання граничних величин в знаходженні оптимуму, грошова оцінка альтернатив, постулат рівноважного характеру ринкової економіки уможливили аксіоматичне моделювання ринкових процесів.

Риторична критика приводила і призводить до того, що в нові ідеї та моделі включаються більш реалістичні припущення. Наприклад, перехід в

теорії споживчої поведінки від досконалої раціональності до обмеженої раціональності та опортуністичної поведінки (Г. Саймон, Д. Канеман, А. Тверські), визнання існування трансакційних витрат (Р. Коуз). Але нові ідеї при всій їх удаваній революційності не зачіпають основ колишньої дослідницької програми, залишаючи незмінним її теоретичне ядро. Так, ідеї Дж. М. Кейнса про економіку як прикладної етики, про метафоричне уподібнення ділового світу дитячій грі, в якій треба встигнути сісти на обмежену кількість стільців, як тільки музика перестане грати, не знайшли свого розвитку в кейнсіанстві.

До риторичного підходу наблизився розвиток методології позитивізму. У найбільш граничній формі цю концепцію висловив захисник позитивної економічної теорії М. Фрідмен у статті «Методологія позитивної економічної науки». Показовим є приклад про розташування листя на кроні дерева, який був покликаний показати неістотність початкових передумов для науковості теорії. Гіпотеза передбачає, що на сонячній стороні листя більше. Йдеться про відомий для економістів принцип НІБИ-ГО (припущення). Гравці в більярд б'ють по кулі так, ніби вони знають складні математичні формули, що задають оптимальний напрямок кулі. Споживач діє так, ніби максимізує корисність, фірми - ніби знають граничні витрати і еластичність попиту на свою продукцію. Очевидно, що в припущеннях при такому підході діє принцип професійної угоди між економістами. Дана концепція заснована на нормативній вірі в прогрес позитивних знань. Так повинно бути. Але це не факт, що так воно і є: якщо позитивна наука може бути незалежною від нормативної, то чому нормативна обов'язково залежить від позитивної? [7].

Д. Мак-Клоскі заперечує таку методологію «застарілого простору модернізму». Основний підхід, до якого вдається автор «Риторики», показати не декларовані, а практичні прийоми і риторичні ходи, за допомогою яких економісти можуть переконувати. Демонструє це на одному з типових, хрестоматійних прикладів – законі попиту. Закон попиту, як відомо, полягає в

тому, що крива попиту «нахилена» вниз та є оберненою. Іншими словами, за меншу ціну споживачі, за інших рівних умов, готові купувати більше.

Офіційна риторика говорить, що економісти вірять в це завдяки статистичним підтвердженням наведеного факту (негативні коефіцієнти у функції попиту на чавун). Однак в більшості випадків гіпотези підтверджуються:

- інтроспекцією (що б я зробив?),
- уявним експериментом (що б зробили інші?),
- винятковим випадком (нафтова криза),
- авторитетом інших дослідників (впевненість у постулаті А. Маршалла),
- симетрією (закон попиту як відображення закону пропозиції),
- припущенням (більш висока ціна залишає менше можливостей для витрачання грошей),
- аналогією (якщо крива попиту на цукерки нахилена вниз, те ж саме вірно для кривих попиту на автомобілі або відпочинок) [1].

Так на практичному прикладі Д. Мак-Клоски показує різноманіття риторичних прийомів. Докази закону попиту ґрунтуються не на статистиці і фактичному матеріалі, а на раціональності та інших аксіомах поведінки споживача. Більш того, емпірично неможливо спостерігати криву, а кожен раз лише безпосередню точку, яка відобразатиме ціну і кількість купленого блага. Таким чином, віра в емпіричні дані як основу закону попиту, залишаються предметом його доказовості і переконаності.

Інші риторичні програми щодо економічних досліджень пов'язані з більш агресивними підходами Р. Фогеля, А. Фішлоу, Т. Куна, А. Кламера, Д. Джоржа, які наштовхнулися на критику їх антинауковості, але не втратили своєї популярності. Незважаючи на існування контртенденцій, майбутнє економічної теорії буде не в останню чергу пов'язано з пошуком нових метафор. Несподівані, сміливі метафори, що народилися з утворення нових союзів і спільних зон з іншими дисциплінами, зможуть дати нові рішення. Якщо раніше цими суміжними сферами були математика, фізика, біологія, то тепер ними

можуть стати лінгвістика, соціологія та антропологія, психоаналіз, літературна критика, навіть архітектура і музика.

Подання економічної теорії як риторики відповідає періоду народження нових ідей на стику науки і мистецтва та дозволяє по новому поглянути на можливі шляхи її майбутнього розвитку. Майбутнє економічної теорії як риторики буде пов'язане з активним вивченням суміжних дисциплін. Це дозволить поліпшити аргументацію і розвернути економічну теорію до людини, допоможе їй стати на кшталт «прикладної етики». Вивчення риторики, розгляд економічної теорії як способу переконання, як особливої культури готового слова буде важливо і для підвищення якості ідей економістів, які, як зазначав Кейнс, часто правлять світом і можуть бути небезпечними і для добра, і для зла.

Список використаних джерел:

1. McCloskey D .N . The Rhetoric of Economics . Journal of Economic Literature . 1982, Vol . 21, I. 2, pp . 481–517. 2. Klammer A . Making Sense of Economists: From Falsification to Rhetoric and Beyond. Journal of Economic Methodology. 2001. Vol. 8, I. 1, pp. 69–75. 3. Raskov D .E . Ekonomicheskaya teoria kak ritorika [Economics as rhetoric] . Vestnik SPbGU . 2005, Ser. 5. (Economics), I . 3, pp . 13–32 . 4. Blaug M . The Methodology of Economics, or How Economists Explain . NP “Zhurnal Voprosy ekonomiki” Publ., 2004 . 416 p .5. Ormerod P. A Crisis of Economics. The Death of Economics. London., 1997. 6. McCloskey D. The Vices of Economists. The Virtues of the Bourgeoisie. Amsterdam, 1997. 7. Соляр В. В. Сучасна економіка як поведінкова наука (помилки сприйняття чи закономірність) // Модернізація структури та змісту економічної освіти на засадах компетентнісного підходу: Матеріали наук.-метод. семінару викл. екон. ф-ту ХНПУ імені Г.С.Сковороди / за ред. І.Ф.Прокопенка. – Х., 2016. – С. 27–31.